

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 378.147:781

Барановська С. А.

РОЛЬ МУЗИЧНИХ ЗНАНЬ У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядається роль музичних знань під час інструментальної підготовки вчителя. Розкрито можливості і функції музичних знань у створенні власної інтерпретації музичних творів.

Ключові слова: музичні знання, музично-пізнавальна діяльність, інтерпретація музичних творів.

Загальний соціальний процес українського суспільства, інтенсифікація нагромадження наукових знань вимагають високого рівня продуктивності особистості. Тому підготовка вчителя, який уміє творчо мислити, є актуальним завданням сучасної вищої школи.

Як творець навчального процесу, вчитель планує завдання навчання, виховання і розвитку школярів, добирає методи та організаційні форми роботи, розробляє оптимальні варіанти змісту навчального матеріалу, визначає дидактичні і педагогічні засоби мотивації уміння, керує ним. Обсяг творчих завдань педагога може бути різноманітним: від внесення принципів інновацій до змісту, форм і методів навчально-виховного процесу до вирішення окремих питань, які виникають у конкретних ситуаціях діяльності та спілкування з учнями. Але особлива значущість діяльності вчителя зумовлюється неповторністю її основного результату – сформованої особистості школяра в усьому багатстві індивідуальної своєрідності суб'єкта.

Успішне розв'язання зазначеної проблеми посилює необхідність удосконалення фахової підготовки педагогічних кадрів, що значною мірою залежить від орієнтації на процеси творчого розвитку особистості, реалізації її реальних та потенційних можливостей.

З цих позицій особливого значення набуває теоретична і практична розробка питань музично-виконавської творчості вчителів музики. Однак проблема розвитку музично-виконавської творчості майбутнього педагога й донині залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, не розкрито можливості і функції музичних знань в активізації пізнавально-творчих процесів під час інструментальної підготовки вчителя.

У цьому світлі питання значимості музичних знань у розвитку музично-виконавської творчості вчителя є актуальними.

При висвітленні інструментальної підготовки молоді у роботах науковців, а також видатних педагогів минулого й сучасності наголошується на необхідності постійного поновлення музичних знань, розширення музично-слухового досвіду учнів, підвищення рівня їх загальної музичної культури з метою створення правильної і глибокої інтерпретації музичних творів.

На думку О.В. Мартинова, правильне розуміння ідей музичного твору і його творча реалізація вимагають від виконавця активного образно-асоціативного мислення, яке значною мірою зумовлено широкою обізнаністю музикантів у різних галузях мистецтва і культури [2].

© Барановська С. А., 2011

Вивчення різних біографічних джерел показує, що видатних інтерпретаторів минулого і сучасності відрізняють такі якості: глибокі музичні знання, широта музичного кругозору, високий рівень загальної та музичної культури. Інтерпретація музичних творів не вичерпується музичним досвідом і емоційно-естетичними реакціями особистості в одному із видів музичної діяльності учителя. Вона ефективно відбувається на широкому пізнавальному фоні, через власний музично-естетичний досвід, набутий у процесі ознайомлення із якомога різноманітною і великою за кількістю музичною літературою. Як вважає Б. Кременштейн, рівень виконавської інтерпретації перебуває в прямій залежності від загальної музичної культури особистості, її музичної ерудиції та музично-естетичного кругозору, тому що «чим вищою є загальна і музична культура виконавця, чим ширший його кругозір ..., тим більше варіантів виконання перед ним постає..., тим переконливішим і єдиним є його власне вирішення питання – вирішення творче» [1].

Однак музично-пізнавальна діяльність інтерпретатора має специфічне забарвлення і особливості, пов'язані повною мірою з характером його виконавської обдарованості та анатомофізіологічними властивостями, що може вплинути в подальшому на реалізацію власної художньої концепції. З одного боку, музично-пізнавальна діяльність вимагає знань закономірностей виконавського мистецтва, принципів, методів, форм, етапів роботи над музичним твором, а також знання специфіки роботи на конкретному музичному інструменті (ця діяльність водночас є інтелектуальною й емоційно забарвленою, пов'язаною з набуттям різних виконавських знань, умінь і навичок). З іншого боку, більшість педагогів-дослідників, підкреслюючи значущість творчих здібностей у структурі й змісті пізнавальної діяльності особистості, вважає, що, хоча й важливі кількість і обсяг набутих знань, значне місце в структурі мислення посідає багатство, складність і надзвичайна продуктивність розумових операцій, творча спрямованість цього процесу. Тому музично-пізнавальна діяльність інтерпретатора – це, передусім, творча діяльність, що охоплює різнобічний зміст музики, яка народжується під впливом музичної уяви і мислення та відображає суб'єктивні риси особистості, її спрямованість на творчий пошук.

Музично-пізнавальна діяльність учителя пов'язана з розкриттям емоційно-образної сутності музичних творів, які вивчають, і спрямована на осмислення конкретних прийомів і засобів втілення художнього змісту музичного твору. Тому вирішення учителем інтерпретаторських завдань залежить від обсягу та змісту музичних знань, які він набуває в процесі здійснення цієї пізнавальної діяльності.

Музичні знання вчителя за своїм змістом мають бути обширними та значними за обсягом і включати знання, набуті з різних літературних джерел, а також знання власне музики (інструментальної, симфонічної, оперної). Музичні знання допомагають учителеві глибше проникати в сутність музики, розкривають закономірності розвитку драматургії твору та логіку розвитку музичного образу, сприяють розумінню необхідності використання автором певних засобів музичної виразності для створення різноманітних його характеристик. Вони сприяють розвитку уявлення про художні наміри автора, про характерні риси його творчого обличчя, дають змогу вчителю визначити унікальні особливості його творчої індивідуальності, тобто збагачують особистість учителя інтелектуально, емоційно й морально, а отже, впливають на змістовність самого виконання. Розуміння і передача змісту музики – це поки що інтуїтивний процес. Для того, щоб свідомість мала можливість відігравати більш значну й активну роль у цій роботі, доцільно активізувати пізнавальну діяльність особистості, що досягається засвоєнням і використанням потрібних інтерпретаторові знань. У процесі набуття корисних знань учитель дістає можливість свідомо і цілеспрямовано працювати над емоційно-виразним виконанням музики, визначати найефективніші шляхи, методи та прийоми роботи над музичним твором.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі та функції знань у творчому розвитку особистості вчителя під час його інструментальної підготовки.

Для того, щоб правильно зрозуміти, а потім виконати музичний твір, учителю не досить у ролі джерела мати лише нотний текст, оскільки творче відтворення авторської художньої концепції, точність і влучність різних характеристик музичного образу залежать від обсягу слухового досвіду особистості, її образних асоціацій, що в результаті визначає яскравість її музично-слухових і музично-рухових уявлень. На думку більшості авторів, становлення музичного твору передбачає його співвідношення із значно ширшим предметним полем: об'єктивною реальністю, а також іншими музичними та позамузичними формами пізнання [3].

Деякі педагоги, визначаючи роль і місце знань у розвитку продуктивних процесів особистості, наголошують, що знання лише розширюють сферу творчої діяльності особистості, а її творчі потенції не залежать від обсягу знань, оскільки «людина може знати й уміти, але не творити». Особливою рисою інтерпретаторської діяльності вчителя є те, що музичні знання в ній особистість старанно відбирає і регулює відповідно до своїх художніх цілей і творчих завдань. Вони завжди спрямовані на досягнення нового результату цієї діяльності – створення власного оригінального проекту (виконавської інтерпретації). Тому знання спрямовуються самою діяльністю інтерпретатора в певне русло. Вони не просто дають поштовх певним пізнавальним діям особистості, а насамперед формують ці дії, визначають їхню структуру та внутрішній зміст. Це стосується як виконавства, так і інших видів музичної діяльності, самого пізнання та оволодіння майбутнім учителем найрізноманітнішим музичним репертуаром. Сукупність музичних знань, що розширюється і поглиблюється в ході інтерпретації, підносить пізнання вчителя на якісно вищий рівень. Знання в інтерпретаторській діяльності як основа правильної й точної інтерпретації музичних творів, з одного боку, підвищують рівень музичної освіти особистості, її музичної культури, а з іншого, інтенсифікують перебіг усіх продуктивних процесів особистості, стимулюючи при цьому розвиток її індивідуально-творчого начала. Звідси випливає, що музичні знання в процесі вивчення та художнього виконання різноманітного музичного репертуару виконують дві важливі функції. По-перше, вони збагачують музичний тезаурус, підвищують рівень загальної музичної культури вчителя, а по-друге, – активізують перебіг музично-пізнавальних і художньо-творчих процесів його особистості.

Щоб розкрити художній зміст музики, вчитель повинен мати фактологічні знання, тобто знати конкретно-історичні умови створення твору, мотиви його написання, особливості стилю композитора. Як відомо, музику внаслідок великої узагальненості важко тлумачити, однак їй властиві певна тематика та ідейний зміст, який так чи інакше пов'язаний із епохою і конкретними соціально-історичними обставинами. Цей зв'язок певним чином впливає на художні засоби виразності (досить зіставити фортепіанні концерти В. Моцарта, Й. Гайдна з концертами Ф. Шопена, Ф. Ліста). Художній зміст музики не завжди означає прямий зв'язок музичного твору із соціально-історичними обставинами його створення. Він може виражатися в складній опосередкованій формі передачі певних історичних закономірностей розвитку мислення та поглядів художника. Отже, художній зміст музики завжди пов'язаний з історичними умовами написання твору, особистістю композитора, притаманними музичному твору особливостями, що пов'язують його з часом і формами суспільної свідомості. Тому різні історичні відомості й факти дають змогу учителю глибше зрозуміти творчий задум композитора, його художні прагнення, особливості його індивідуальності, а також причини виникнення конкретного опусу. Відповідно до цього вони збагатять уявлення вчителя про цей музичний твір, допоможуть правильніше розкрити художній зміст, а також ідейно-образну концепцію автора.

Однак, крім музично-історичних відомостей, особливе значення в діяльності інтерпретатора набувають музично-естетичні знання, що сприяють розкриттю естетичної сутності музики як твору мистецтва. В центрі уваги має бути музично-естетичний ідеал як основа художнього змісту твору, а також вираження прекрасного засобами музики. Категорія прекрасного, можливо, є основою серед естетичних категорій, необхідних для характеристики внутрішньої суті музики і використання її можливостей з метою духовного збагачення особистості вчителя. Вираження прекрасного засобами музики спрямовано на формування в свідомості виконавця естетичного і пов'язаного з ним морального ідеалу, що становить кінцеву мету розвитку художньо-естетичних ідей твору.

Естетичний ідеал є загальним вираженням індивідуальних вибіркових зв'язків особистості із навколишнім світом, оскільки свідомість – це відображення, а також ставлення людини до навколишнього, коли реалізуються естетичні знання, норми, критерії. Виявлення суті естетичного ідеалу в конкретному музичному творі вимагає від учителя певного обсягу музично-естетичних знань, які дають йому можливість відчутти красу звучання, зрозуміти естетичну позицію автора, його ставлення до конкретного образу, до прекрасного в мистецтві. Тому розкриття суті музично-естетичного ідеалу є шляхом вирішення найголовнішого завдання музичної самоосвіти, спрямованого на розвиток прагнення майбутнього вчителя вдосконалювати себе згідно з «прекрасними ідеалами», закладеними в найкращих зразках музичного мистецтва. Музично-естетичні знання допомагають учителю визначити неповторну індивідуальність композитора, розкрити особливості втілення прекрасного в конкретний зміст і форму твору. Виявлення типових сторін творчості композитора, а також своєрідність особливостей конкретного твору дають можливість учителю правильно розкрити ціннісну сутність мистецького твору, що полягає в його естетичній оригінальності. Музично-естетичні знання є ключовими засобами аналізу музичних творів і сприяють розвитку диференційованого слухання музики майбутнім учителем. Вони визначають рівень його музичної грамотності, без чого стає неможливе подальше самовдосконалення. Щоб бути музикантом у кращому розумінні цього слова, потрібно мати уявлення про музично-виразні засоби класичної, романтичної й сучасної музики, зрозуміти значення гармонії у взаємозв'язках з іншими елементами музичної виразності.

Музично-теоретичні знання дають учителю змогу визначити:

- а) ладофункціональний розвиток музичного твору (тональний план, структура і функція акордів, типи відхилень і модуляцій, розвиток мелодії, гармонії, тип фактури, побудова каденцій тощо);
- б) стилістичні особливості твору, які свідчать про його належність до певного музичного стилю;
- в) гармонійну мову різних шкіл, композиторів, течій з метою зіставлення їх;
- г) форму, структуру, фактуру та інші елементи музичної виразності.

Музичні знання сприяють глибокому розумінню вчителем різних явищ у музичному мистецтві, проникненню в сутність і закономірності розвитку музичного твору, створюють міцний фундамент для правильної та об'єктивної його інтерпретації. Крім того, музичні знання, що їх вчитель набуває в процесі самостійної активної діяльності, мають перевагу перед знаннями, які він опанував: вони повніше і скоріше переходять у переконання, вчитель впевненіше використовує їх у практичній діяльності.

Слід зазначити, що музичні знання, здобуті учителем із різних джерел інформації, стають дієвим фактором розвитку творчого потенціалу лише тоді, коли їх спрямовано на вирішення практичних завдань. Діяльність інтерпретатора пов'язана з практичними діями на інструменті й спрямована на пошук засобів музичної виразності, що сприяє реалізації його творчих намірів. Відтак тлумачення музики вимагає інтенсивної мисленнєвої роботи, мобілізації всіх інтелектуально-творчих сил учителя, що, перш за все, зумовлюється доцільним добором, ретельним вивченням і творчим переосмисленням нової інформації.

Працюючи над музичним твором, учитель повинен ознайомитися з досить великим музичним матеріалом, дібрати цінніші факти і дані, які сприятимуть розкриттю виконавського завдання, а також уміти аналізувати, узагальнювати і синтезувати їх і на цьому ґрунті здійснювати самостійний пошук у галузі інтерпретації музики. Отже, ефективність інтерпретації музичних творів залежить як від уміння здійснювати самостійний пошук і продуктивно засвоювати нові музичні знання, так і від уміння творчо їх застосовувати в своїй практичній роботі.

Оскільки виконавська концепція твору виникає лише на основі внутрішньо-слухових образів, то слуховий досвід особистості можна розглядати як базу для розвитку образно-слухових асоціацій особистості, а також її музично-слухових і слухо-рухових уявлень.

Глибина і повноцінність звукової картини залежать передусім від розвитку внутрішньослухової сфери виконавця. Базисом для побудови художнього задуму твору є попередній музично-слуховий досвід особистості, внаслідок якого відбираються лише найточніші, найвиразніші засоби. Музичний образ, що виникає як результат функціонування продуктивних внутрішньослухових процесів, є динамічним і мобільним. У процесі формування виконавської концепції музичного твору внутрішньослуховий образ упереджує реальне звучання. Він ніби бере на себе роль художнього ідеалу виразності й розмаїття музичного образу, постійно спрямовуючи творчий пошук музиканта-виконавця. Тому виникнення й становлення художнього задуму твору передбачає арсенал музично-слухових уявлень, які формуються на основі попереднього слухового досвіду особистості. Знаходячи в цих запасах належне і відкидаючи непотрібне, виконавець варіює і синтезує внутрішньослухові образи у співвідношення, необхідні для цього твору.

Активізація й удосконалення музично-слухових уявлень остаточно втілюється у процесі створення узагальненого музичного образу. Тут ніби концентруються підсумки вирішення всіх попередніх завдань, які передбачають досягнення кінцевої мети музично-пізнавальної діяльності – осмислену й емоційну передачу (в їхній єдності) ідейно-художнього змісту музичного твору. Отже, збагачення музично-слухового досвіду особистості є одним із основних завдань музично-виконавської діяльності вчителя.

Таким чином, різні знання музичного матеріалу дають можливість вчителю знаходити переконливі варіанти власного тлумачення музичного твору, ставити і вирішувати художньо-творчі завдання, визначати логіку розгортання емоційних станів, осмислювати характер образних асоціацій, продумувати аплікатуру, динамічний план, темпові співвідношення, інтонаційну змістовність виконання, добирати конкретні технічні прийоми. Отже, розглядаючи роль і функції знань в аспекті інтерпретації музики, можна стверджувати, що вони є основою:

- правильного розуміння і тлумачення музичного твору;
- підвищення загального рівня музичної освіти і культури особистості;
- активізації пізнавальних процесів мислення;
- виявлення індивідуальних творчих рис виконавця.

Список використаних джерел

1. Кременштейн Б. Воспитание самостоятельности учащихся в классе специального фортепиано. – М. : Музыка, 1966. – С. 24.
2. Мартынов О.В. Самообразование как важнейший фактор профессионально-педагогической подготовки студентов. // Профессиональная направленность музыкального образования в педагогическом вузе. – Саратов, 1982. – 90 с.
3. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей.- М. – Л. : Изд-во АПН СССР, 1947. – 335 с.

The article examines the role of musical knowledge during the instrumental teacher training. Reveals the features and functions of musical knowledge to create their own interpretation of musical works.

Key words: *musical knowledge, musical and cognitive activity, the interpretation of musical works.*